

seriositat d'aquests tractats, l'obra profana de Pineda se'n presenta com un exercici relaxant, sense oblidar una certa formalitat en la conducta dels esposos o bé a l'hora de contraure matrimoni: d'ací la discussió per elegir entre una viuda o una donzella com a millor esposa.

Els nou treballs de Tomàs Martínez reflectits en aquest volum representen, hui per hui, el recull més complet de reflexions sobre el conjunt d'obres que es van catalogar com *Cançoners satírics valencià*, a les quals la crítica ha dedicat poca atenció, excepte en èpoques més recents. La visió de conjunt que ofereix aquest llibre, posa de manifest errors o tòpics que ací s'intenten matisar, assenyalant les particularitats de cada obra, les fonts, la relació entre elles, l'interessant discurs literari que transmeten a partir de les formes dialogades, els límits de la sàtira i la no explicitació d'una ideologia o moralitat, fet que corrobora el caràcter intranscendent dels temes tractats, on el que predomina és el *divertimento*.

SANSANO, Gabriel i Pep VALSALOBRE (eds.): *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona: Documenta Universitària, 2009.

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
nfigueras@uoc.edu

Si els darrers vint-i-cinc anys han estat tan prolífics pel que fa a la recerca sobre la producció literària catalana d'època moderna, que n'estava molt necessitada, i n'han canviat la fesomia, el material conegut i editat i les interpretacions disponibles, el cas del poeta i dramaturg siscentista Francesc Fontanella i Garraver (Barcelona, 1622-Perpinyà 1682/1683), al seu torn, destaca darrerament per les ocasions d'estudi i debat que li han estat dedicades i que permeten fins i tot de parlar d'una certa «moda» acadèmica. És cert que Fontanella no havia «caigut» mai del tot de les preocupacions i dels interessos d'investigadors diversos, com s'encarreguen d'assenyalar (i d'anomenar-los personalment) els editors de l'obra que comentem en els seus textos introductoris (ps. 11-18). Cal recordar que l'obra de Fontanella havia estat editada i estudiada primerencament els anys 80 i 90 del segle xx — a molts anys de distància del xvii en què fou escrita, però — per M. Mercè Miró (1929-2010); malauradament Miró va traspasar al cap d'una mica més d'un any d'haver aparegut aquest volum miscel·lani, que li és especialment dedicat pels editors i que inclou una contribució seva (on uneix dos dels escriptors pels quals mostrarà interès al llarg de la seva trajectòria, Fontanella i Verdaguer).

Ha estat, però, en els darrers cinc anys, com diem, que s'han multiplicat els estudis i les edicions, l'aprofundiment biogràfic, necessari encara, i les lectures

més atentes al text i al context, més interpretatives. El VI Col·loqui Internacional Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga (Girona, 2006) es va celebrar a partir de la publicació de *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps* (2006), un aplec d'aportacions individuals que en aquella ocasió van ser exposades i discutides pels investigadors participants. El format utilitzat va afavorir el debat i va desvetllar noves propostes de recerca i altres lectures, que en part recull ara aquesta mena de «segon lliurament», producte encara de l'«embranzida fontanellesca» (p. 13) que llavors se suscità.

Aquest volum miscel·lani, aparegut el novembre de 2009, és un bon complement d'aquell, com a resultat d'una crida feta pels editors (C. Sansano i P. Valsalobre) i de les aportacions rebudes i valorades per un comitè científic (G. Grilli, J. Peytaví, A. Rossich, A. Simon, G. Sansano i P. Valsalobre). L'espectre dels treballs aplegats s'eixampla i es diversifica: abracen des del context lingüístic, retòric o estètic del barroc o l'obra d'autors coetanis de Fontanella fins a lectures innovadores, a peu de text, de la seva obra, tot passant per l'anàlisi de determinats aspectes biogràfics que per primer cop es documenten o que s'exploren més a fons.

És destacable del volum, a més d'aquesta multiplicitat d'interessos que inclou, un doble aspecte, des del nostre punt de vista. D'una banda, el diàleg que s'estableix entre algunes de les contribucions publicades, que han estat comunicades prèviament entre els autors participants, o la revisió oberta de posicions expressades amb anterioritat pels mateixos autors que ara hi aprofundeixen. Un panorama que no és tan freqüent com seria desitjable en el món de la recerca, de vegades individualista i unidireccional, i que aquí feliçment es dona, en el marc d'aquest moment propici per als estudis fontanellans. Tot plegat prepara, en opinió dels editors, un estat de maduresa que permet albirar una difusió internacional de la figura de Fontanella i de la seva obra, parangonable a d'altres del període en altres cultures, i també posa en evidència la necessitat d'una nova edició de la seva obra completa, que incorpori les novetats de recerca i d'interpretació dels darrers anys.

D'altra banda, en diversos dels treballs les transcripcions incloses en els apèndixs o les citacions extenses ofereixen al lector textos originals de l'època (discursos, documents...), que permeten aproximar-se més directament al llenguatge i a l'ambient que envoltà la vida i la producció del personatge. Igualment aquestes citacions, imprescindibles si no es pot aportar el text sencer d'una obra, afavoreixen que es pugui seguir l'argumentació de l'investigador en el cas de lectures detallades i fines d'aquesta.

La precisió sobre detalls de la vida personal de Fontanella que afloren d'aquest volum (i de l'anterior esmentat) ha contribuït, a més, a poder confegir un relat biogràfic molt més ric i complet —bé que amb els corresponents dubtes i amb noves hipòtesis de treball— sobre aquest «jove barceloní intel·lectualment brillant i atrevit, vitalment fogós i entusiasta, innocent i combatiu...», com el que ha pogut perfilar el professor Valsalobre amb posterioritat (*Els Marges*, núm. 92, 2010, ps. 54-81).

Les aportacions aquí recollides són, com diem, de molt diversa índole tant

per la temàtica, com pel mètode i fins per l'extensió i el propòsit. Els editors alludeixen a una mena de divisió tripartida, a grans trets, a la qual ja ens hem referit (context coetani, aspectes biogràfics i lectures de l'obra); no recollida en l'índex del volum, on els treballs són llistats indistintament, tot i que s'esmenta en la presentació dels editors. Els dos primers blocs resulten més reduïts en aportacions (4 i 3, respectivament), mentre que el darrer en conté més (10), i es dona una discrepància entre l'índex i la presentació (p. 16, un **dels treballs que integraria** el primer apartat es troba a la pràctica situat al tercer).

Encapçala el volum la reflexió del professor Jorge García López (UdG) al voltant de la superació del rígid model retòric del ciceronianisme, propi de l'humanisme, que desemboca (per aprofundiment o sublimació, afirma, més que no per devaluació) en el model de prosa que anomenem «barroc». Amb el suport d'una bibliografia àmplia i una perspectiva comparativa, contribueix a aclarir les relacions entre clàssic i barroc, un aspecte que considera que cal tractar des de la història de la cultura més que des de l'estricta filologia o la història de la literatura. Lipsi, Montaigne, Malvezzi, Maquiavel, Gracián... un marc europeu on els nostres autors siscentistes, entre els quals Fontanella, han de trobar, i trobaran cada cop més, el seu horitzó de comprensió i de valoració per part de la comunitat investigadora del XVII europeu en general (ps. 19-34).

Els professors de la Universitat de València experts en l'edició i l'estudi de textos d'aquest període Vicent Escartí i Joaquim Mestre aporten, respectivament, noves dades sobre el predicador i poeta valencià Pere Esteve (1582-1658), el primer (ps. 35-68), i una visió panoràmica del llenguatge jurícoadministratiu del XVII, el segon (ps. 69-84). Escartí, que ja ha dedicat diverses altres aportacions a aquest frare, usuari habitual de la llengua del país en la seva activitat envers els sectors més humils de la societat, i que n'ha rescatat i contextualitzat la producció, reprèn aquí el tema i presenta de manera conjunta en quin punt es troba la recerca sobre aquest autor i la seva obra, alhora que reivindica una producció barroca restada manuscrita en gran proporció però no pas menyspreable arreu del domini lingüístic. Mestre, per la seva part, sobre la base d'una bona mostra de textos siscentistes d'àmbit jurídic o curial (més de valencians, però també de principatins i baleàrics), traça una radiografia formal d'aquest model de llengua escrita comuna, continuador de la tradició gràfica antiga i relativament estable, unificat, i menys influït pel castellà, que no ha rebut l'atenció que mereixia en vist la robustesa i pervivència que hom pot atribuir-li.

Dos treballs són obra de l'investigador gironí Pep Vila, estudis i bon coneixedor, entre altres aspectes, de la vida cultural i literària i dels fons documentals del Rosselló. D'una banda, mentre reclama que s'estudii més el col·lectiu d'exiliats catalans al Rosselló després de l'annexió a França —funcionaris, eclesiàstics, burgesos barcelonins, uns 600 en un primer moment, força més a la llarga, entre els quals Fontanella—, ofereix dades biogràfiques de l'advocat profrancès Ramon de Trobat i Vinyes (1625/27-1698), que va ocupar diversos càrrecs en la nova administració francesa dels Comtats, i n'aporta dos discursos catalans

com a testimonis de la seva producció, «redactats —afirma— amb una dignitat de lèxic i una ambició estilística molt estimables» (ps. 85-123, transcripció dels discursos, ps. 99-123). L'altre treball (ps. 179-183) registra breument tres notícies documentals sobre els beneficis personals, el segon matrimoni i l'activitat com a teòleg de Fontanella en la seva etapa rossellonesa, totes tres d'utilitat per a un perfil biogràfic més detallat.

També és la biografia, però ara la del pare de Francesc Fontanella, el jurisconsult Joan Pere Fontanella, el que és objecte del minuciós treball de Josep Capdeferro (UPF), investigador de la història del dret i de les institucions, en què aclareix imprecisions reiterades, ressegueix l'activitat professional i alhora exposa aspectes rellevants del pensament jurídic i polític de l'olotí (entre els quals la fonamentació de les figures del cap de casa i de l'hereu, no aplicats després a les pròpies disposicions testamentàries, que buscaren afavorir el fill petit, intel·lectual, més que no pas l'hereu); un extens apèndix inclou el text complet del testament del pare Fontanella i de la seva esposa (ps. 125-162, transcripció dels testaments, ps. 153-162).

El professor de la Universitat de Girona Xavier Torres analitza amb una àmplia exploració de base documental (bé que de vegades els fons són fragmentaris i no permeten ser concloent) la pretesa faceta militar de Fontanella en la Guerra dels Segadors, pendent de dilucidació fins ara (batalla de Montjuïc de 1641 i capitulació de Barcelona el 1652). Es pot deduir, però, amb força aproximació que la dita «sobrintendència d'artilleria» amb què Fontanella es presenta en un madrigal de circumstàncies fou més aviat un càrrec civil de supervisió, vinculat a la Vint-i-quatrena de Guerra del Consell de Cent, que no pas un veritable càrrec de comandament (ps. 163-177). També és la batalla de Montjuïc i la dissemblant manera de tractar-ne per part de Fontanella (en el seu panegíric a Claris) i del portuguès Francisco Manuel de Melo en la seva història d'aquella guerra, el que estudia Henry Ettinghausen. L'autor, que ja havia analitzat en el volum *Francesc Fontanella: una obra, una vida, un temps* (2006) altres relacions i tractaments dels fets, extreu ara conclusions de les tan diverses intencions i mecanismes estilístics de Fontanella —testimoni presencial però autor d'un text d'estil elevat barroc i alè providencialista— i de Melo —historiador atent als fets, a uns fets en què no fou present, però adherent d'un nou estil de relatar en història i convertit de poc a les possibilitats dels moviments de separació de Portugal (i de Catalunya) davant la derrota castellana (ps. 185-194).

Montserrat Clarasó (Universitat de Barcelona), editora junt amb M. Mercè Miró, del *Panegíric a la mort de Pau Claris* (2007), de Fontanella, reivindica en la seva contribució l'actualitat i els elements que troba més valuosos d'aquesta obra que hom ha pogut titllar d'obscura. Com en el treball anterior, els mecanismes d'elaboració i l'especificitat estilística queden ben contrastats en acarar per a diversos episodis el text de Fontanella amb el *Dietari o Procés de corts de la Junta General de Braços*, que aquell usà com a font; igualment remarca l'ús que fa Fontanella del català per a l'oratorïa culta en aquesta única mostra de la seva prosa (ps. 195-206).

Els sonets de Fontanella són objecte d'edició (amb grafia modernitzada i ordenació segons data de redacció exacta o aproximada) i d'un breu comentari per part de Joan Alegret (Universitat de les Illes Balears). Parteix de les edicions de Miró, però hi fa reinterpretacions que, de fet, afecten la puntuació (sobretot l'ús del guió, que apareix amb profusió per assenyalar incisos, aposicions...) i, doncs, també la comprensió del contingut d'alguns dels poemes, la qual cosa és sempre aventurada, però també té l'avantatge d'afavorir novament el debat amb altres estudiosos que vulguin respondre-hi, matisar, puntualitzar... (ps. 206-232).

Des de la Universitat d'Alacant, M. Ángeles García i Olaya López són responsables de dues aportacions, la primera signada per totes dues autores i l'altra només per la primera, en què s'aproximen a l'estudi de la presència del mite clàssic en el context cultural renaixentista i barroc. L'una tracta —amb il·lustracions a tot color, com la cosa requeria— sobre la intersecció entre les arts plàstiques i la literatura (el clàssic *ut pictura poesis*) i se centra en aspectes com la plasticitat, l'ús del color i la iconografia en la literatura hispànica del XVI i XVII i en l'obra dels pintors barrocs (ps. 233-252), mentre que la segona se cenyeix a la producció de Fontanella i al paper que hi juga la mitologia clàssica (*ornatus, exemplum, eruditio*) com a referent culte (ps. 253-270).

La contribució d'Eulàlia Miralles és, junt amb la d'Escartí, la més extensa del volum; el text, inicialment de propòsit més acotat, com afirma la investigadora, resultà adquirir vida pròpia i esdevingué un exercici interpretatiu de més abast i, a parer nostre, d'una gran finor. Dedicat al romanç dialogat fontanellà *Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia*, a més d'aclarir-ne alguns passatges foscos, acaba proposant-ne una completa lectura contextualitzada. Com sempre, Miralles es mostra molt minuciosa a resseguir la transmissió manuscrita del text i entra després en la comesa que s'ha proposat i que sembla plausible; posa en relació l'obra amb les festes carnestolques barcelonines, ahora que proposa, al fil de la seva lectura interpretativa (i llegidora), solucions que semblen més adients per a l'edició (tria de lliçons, puntuació, etc.) de certs passatges (ps. 271-301).

Al seu torn, el professor Pep Valsalobre (UdG) reprèn el seu comentari detallat de *Lo Desengany* (ja iniciat en el volum fontanellà de 2006, repetideament citat) centrant-se ara en la mudança de Venus i en la manipulació a què Fontanella sotmet l'episodi mitològic clàssic de Venus, Vulcà i Mart (ps. 303-325). Com ja aleshores, hi és present el diàleg amb les opinions i criteris del professor Jaume Pòrtulas (UB), que se n'havia ocupat abans en el seu text inclòs en *Mites clàssics en la literatura catalana moderna i contemporània* (2007). Pòrtulas ha tingut, a més, en aquest cas «dret de rèplica», com si diguéssim, un dret que exerceix en unes argumentades «postil·les» al voltant del concepte d'autoritat paterna en la falla i del caràcter, motivat o no, de la mudança sentimental de Venus (ps. 327-334). Resulta un luxe per al lector de poder assistir a aquest debat científic on l'apassionada conversa —que podem imaginar entre tots dos— ha pres cos en una redacció més reposada, de contrast de parers i acadèmica cortesia.

Abans de tancar el volum, el dramaturg Albert Mestres aporta un projecte de

posada en escena del poema dramàtic *Lo Desengany* de Fontanella, com ja havia fet el 2006 amb la *Tragicomèdia d'amor, firmesa i porfia*, bé que aquest cop l'obra no és tan «empolsegada», atès que ja el 1992 al Romea Domènec Reixach va muntar el que Mestres no s'està de catalogar com a «potentíssim artefacte teatral de profunda saviesa dramaturgic i alta volada literària» (ps. 335-344). La miscel·lània es clou amb la ja esmentada aportació de M. Mercè Miró, pionera en la dedicació a Fontanella, en què ressegueix els aspectes que Jacint Verdaguer, lector àvid dels fons de la Biblioteca Episcopal de Vic des de jove, podria haver manllevat dels manuscrits del barceloní o en què pogué deixar-se inspirar: influències estructurals, la lloança de Barcelona, el Pirineu i la mitologia, la poesia religiosa (ps. 345-367).

Direm per acabar que la figura de l'editor com a impulsor de volums col·lectius, avaluador de la qualitat del que ha de publicar-se i encara curador dels aspectes formals de l'edició, per ventura no la valorem prou en el nostre context. Revistes científiques i miscel·lànies d'estudis (com en aquest cas, orientades a una temàtica predefinida) han necessitat sempre, i continuen necessitant, persones emprenedores i alhora rigoroses que en tinguin cura. L'acció dels editors és present en aquest volum com a inspiradors, orientadors, col·lectors, curadors... Ara, editar originals d'autors diversos en un volum que ha de mantenir una unitat de criteri és un tasca endimoniada, que vol una humil laboriositat i el seu temps, i que està fatalment destinada a ser susceptible de millora.

També en aquest cas, en el marc d'una publicació d'altra banda tan acurada, el lector atent a aquest aspecte podrà copsar petits detalls que desorienten només momentàniament. Em refereixo al fet que en algun cas s'anunciïn uns poemes en apèndix que després no s'aporten (p. 41) o que en els llistats bibliogràfics finals de cada article s'hagi optat per entrar les obres pel nom de l'editor i no per la de l'autor siscentista; quan aquest criteri dels editors no era el de l'autor de l'article això pot haver produït alguna disfunció si no es fa el canvi a tot arreu: «Esteve 2005» (p. 37), per exemple, es buscarà en va a la bibliografia final de l'article, on sí que es troba pel nom de l'editor «Escartí ed. 2005» (p. 67). Sigui pel que sigui, en pateix l'ordre alfabètic en alguns dels llistats (ps. 66-67, 176).

Insignificàncies a banda, però, a partir d'aquesta sèrie de contribucions, enfilades en el volum col·lectiu *Fontanellana*, i de l'escreix de coneixement i d'interpretació que aporten (emblema, si podem dir-ho així, fins pel nom triat, d'altres d'anteriors i d'immediates a aquesta), Fontanella i el seu temps esdevenen encara més coneguts i estudiats, i s'aplana sens dubte el camí de noves recerques i d'una eventual nova edició actualitzada de la seva obra completa. D'aquest bon moment dels estudis fontanellans, els editors i els autors d'aquest aplec de treballs en són padrins i artífexs alhora. Hom podria dir de Francesc —prou emfàticament, com escau, bé que sense desdir de la realitat—, com ell digué de son pare, el jurisconsult Joan Pere Fontanella: «vostra ploma, a qui la Fama aclama, / vola més altanera que la Fama».